

LADISLAV FUKS - SPALOVAČ MRTVOL

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr: hororová* a psychologická* novela*
hororová (próza, epika); ŽANR: novela*
Literární směr: vydáno r. 1967 - první fáze autor. tvorby; 2. vlna poválečné prózy*

Slovní zásoba: striktně spisovná čeština; jazyk hl. postavy (Karla Kopfrkingla) je poetický, archaický (zastaralý), někdy až "vyumělkovaný" a nepřirozený; zejména ke konci příběhu časté cizojazyčné výrazy (z němčiny); jazyk vyprávěče méně striktní, včetně občasných hovorových výrazů (*kriminálka*)

Stylistická charakteristika textu: monolog vyprávěče i přímá řeč (ta je často zároveň monologem hl. postavy); navození hororové až groteskní atmosféry (viz Karlova záliba ve smrti); časté propojování reálného světa s iluzemi (typický autorův styl); morbidní i komické prvky

Figury a tropy: FIGURY: řečnická otázka* („*Co abych tě, drahá, oběsil?*“), nedokončené věty - tzv. apoziopeze* („*kdepak je Rosana...?*“), apostrofa* („*Zachránil jsem tě, drahá, před utrpením, které by tě jinak čekalo.*“); TROPY: časté přívlastky - epiteton ornans* (*nebeská, nevýslovná, nadoblačná* [žena Marie], *nejčistší život, čarokrásná* (kočka)) a epiteton konstans* (*krásný zpěv, něžný úsměv*); metonymie* (*hráli Nedokončenou* [Symfonie h moll Franze Schuberta], *hráli Dvořákovu largo* [část Novosvětské symfonie]), symbolika* (*Lakmé* = symbol vznešenosti); metafory*

Vyprávěč: vyprávěčem je sám autor - vnější nezávislý (děj nevysvětluje, jen zaznamenává) pozorovatel děje (-er forma)

Postavy: KAREL KOPFRKINGL: veterán z 1. sv. války; zaměstnanec krematoria; má německé kořeny; občas je až děsivě romantický; zpočátku je vlídný bez násilných sklonů; později ho ovlivní a zfanatizuje nacistická ideologie, kterou obhajuje své činy; nechává se oslovovat jménem Roman; je snadno manipulovatelný; nekuřák a abstinent; MARIE: manželka Karla Kopfrkingla, kteří ji říká Lakmé; je židovského původu; Karla upřímně miluje; je tichá a nevýrazná; ZINA: 16letá dcera manželů Kopfrkinglových a starší sestra Milivoje; talentovaná klavíristka; MILIVOJ: 14letý syn manželů Kopfrkinglových a mladší bratr Ziny; tichý, slabý a zakřivený; zpodobňuje samotného autora (autobiografické prvky); WILHELM "WILLY" REINKE: člen SDP (Sudetonecká strana), fanatický zastánce nacistické ideologie a přítel Karla Kopfrkingla (bojoval po jeho boku v 1. svět. válce); namyšlený, povýšený a zlý; Karla přemlouvá a manipuluje; DR. BATTELHEIM: lékař židovského původu a Karlův přítel; má ordinaci nad Kopfrkinglovými; Karel k němu pravidelně chodí na lékařské kontroly

Děj: zaměstnanec krematoria Karel Kopfrkingl je příjemný a romantický člověk → má rád svou rodinu (ženě pořídí nové obrázky, syna Milivoje vezme na box, dceři Zině zase koupí nové šaty), ale skutečně žije svou prací, o které velice často mluví (spalování mrtvých považuje za své poslání) → příliš se nezajímá o okolní svět, je uzavřený do sebe → jeho osobnost se začíná měnit, když se setká s Willym Reinkem, který ho přesvědčuje o správnosti nacistické ideologie a jeho vlastní rasové nadřazenosti nad ostatními → podsuně mu myšlenku, že Židé jsou jejich nepřátelé, a přihlásí ho do Sudetonecké strany (SDP) → Karlovi se Židé začnou hnusit, a to včetně členů jeho vlastní rodiny (manželka je poloviční Židovka, židovskou krev tedy mají i obě děti) → manželku Marii pověsí v koupelně → za tento čin se díky nacismu stává ředitelem krematoria → v krematoriu ubije svého syna tyčí → všechny své činy sám sobě zdůvodňuje tím, že své oběti uchránil od budoucích strastí → ve skutečnosti se z něj postupně stává chorobný a fanatický nacist a udavač → Zině, Karlově dceři, se jako jediné podaří uprchnout → Karel přemítá nad tím, jak spasil všechny a nastolí nový řád, i nad tím, že pro něj strana má novou práci s mnohem většími a lepšími pecemi → má vidění, že za ním až z Tibetu přijel mnich se zprávou, že se má stát novým dalajámou, záhy je však odvezen do psychiatrické léčebny → je po válce, Židé se vracejí z koncentračních táborů, a Karel je stále přesvědčen o tom, že je všechny spasil

Kompozice: vyprávění je chronologické (děj na sebe časově navazuje); 15 kapitol + krátký epilog
Prostor a čas: Praha (různá místa - kasino, krematorium, byt Kopfrkinglových, aj.); převážná část děje se odehrává těsně před 2. světovou válkou (období pozdní první republiky až raného Protektorátu Čechy a Morava)

Význam sdělení (hlavní témata, myšlenky a motivy): ukázka, jak snadno a jak významně lze i zcela počestného člověka ovlivnit a zmanipulovat pomocí zvrácené ideologie; kritika holocaustu a extremismu; tragické vyústění lidské nenávisti; MOTIVY: nenávist, manipulace, strach, ideologie, fanatismus, smrt

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.): Československo na základě Mnichovské dohody odevzdává Německu Sudety (1938); 2. svět. válka (1939-1945); tzv. studená válka (1947-1991); komunistický převrat v Československu – tzv. Vítězný únor (1948); Sedstidenní válka Izraele proti koalici arabských států (1967)

Kontext dalších druhů umění:

MALBA: ve světě velmi populární umělecký směr zvaný Pop-Art (např. Andy Warhol); SOCHAŘSTVÍ: např. minimalismus; ARCHITEKTURA: u nás tzv. socialistický realismus (Havivřov, Ostrava-Poruba); HUDBA: v rámci žánru pop music se rozvíjí tzv. "střední proud" neboli "mainstream" (Karel Gott, Waldemar Matuška, Karel Švoboda, H.Vondráčková); FILM: tzv. nová éra českého filmu (Miloš Forman (*Hoří, má panenko*), Věra Chytilová, Jiří Menzel)

Kontext literárního vývoje:

v rámci 2. vlny poválečné prózy u nás tvořil například Arnošt Lustig (*Modlitba pro K. Horovitzovou*); dále sportovní tematika - Ota Pavel (*Dukla mezi mrakodrapy*) - nebo historická próza - Václav Kaplický (*Kladivo na čarodějnice*); vzhledem k politickým poměrům i budovatelská (prorežimní) tvorba - Jan Otčenášek (*Kulhavý Orpheus*); díky uvolnění poměrů (mimo jiné utlumení cenzury) v 60. letech dochází k rozvoji českého dramatu (tzv. divadla malých forem) - *divadlo Semafor* (hudebně zábavné divadlo; Jiří Suchý, Jiří Šlitr, později Šimek & Grossmann); *Divadlo Na zábradlí* (Ivan Vyskočil); *Divadlo na provázku* (Bolek Polívka, Miroslav Donutl); *Studio Y*; *Sklep* (experimentální divadlo); *Divadlo Jára Cimrmana* (Zdeněk Svěrák, Ladislav Smoljak, Jiří Sebaněk, a další)

AUTOR - život autora:

Ladislav Fuks (1923-1994) – český prozaik, autor zejména psychologických děl s tematikou 2. svět. války a holocaustu; nar. se do rodiny policejního úředníka → neměl šťastné dětství → na začátku 2. sv. války zjistil, že je homosexuál → obavy z transportu do koncent. tábora (= silný pocit ohrožení) → za války práce v zemědělství → po skončení války studia filozofie na UK v Praze → studia dokončil v r. 1949 → úředníkem v papírnách a zaměstnancem Státní památkové péče na zámku Kynžvart → od r. 1959 pracoval pro Národní galerii → r. 1963 (tj. až ve svých 40 letech) vydal svou první knihu *Pan Theodor Mundstock*, se kterou měl velký úspěch v Československu i po Evropě → r. 1964 se oženil s bohatou Italkou, kterou však brzy opustil → postupně podléhá tlaku komunistického režimu a stále více se přiklání k budovatelské (prorežimní) tvorbě → umírá v osamění r. 1994; ZAJÍMAVOSTI: ve svém bytě v pražském Bubenči vytvořil legendární sbírku kuriozit a bizarností, k čemuž ho inspirovala podobná sbírka na zámku Kynžvart

Vlivy na dané dílo:

2. světová válka (holocaust); autobiografické prvky (vlastní život) - nešťastné dětství, dětství, skrývaná a potlačovaná homosexualita, strach z transportu do koncent. tábora

Další autorova tvorba:

tvořil především psychologickou prózu, často s tematikou holocaustu; v 70. letech i prorežimní díla; ROMÁNY: *Pan Theodor Mundstock* (o Židovi trpícím strachem z možného transportu do konc. tábora), *Variace pro temnou strunu* (o psychicky trpícím chlapci), *Myši Natálie Mooshabrové* (prvky sci-fi a hororu), *Příběh kriminálního rady* (o vztahu mezi despotickým kriminálním radou a jeho plachým synem); *Vévodkyně a kuchařka* (o odvážné a výstřední vévodkyni z konce 19. stol.); KRATŠÍ PRÓZA: *Mí černovlasí bratři* (6 povídek o jeho sounáležitosti s židovskou menšinou); *Smrt morčete* (soubor jeho kratších próz, např. povídka *Cesta do zaslíbené země*), *Obraz Martina Blaskowitze* (novela o mstě a odpuštění); BUDOVATELSKÁ PRÓZA: *Návrat z žitného pole* (protiemigrační román), *Mrtvý v podchodu* (kritika nemravného západu), *Pasáček z doliny* (vých. Slovensko v době kolektivizace)

Inspirace daným literárním dílem (film, dramatizace, aj.):

FILM: *Spalovač mrtvol* (čs. film; 1968) - režie: Juraj Herz; hraji: Rudolf Hrušínský (Karel Kopfrkingl), Vlasta Chramostová, Ilja Prachař, aj. + ocenění na katalánském mezinárodním filmovém festivalu za hl. roli Rudolfa Hrušínského a kameru Stanislava Miloty

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:

čtenářský úspěch značný, o čemž svědčí i brzké zfilmování (rok po vydání knihy)

Srovnání s vybraným literárním dílem:

Klaus Mann - *Mefisto* (podobný rozvrat osobnosti, hl. postava - levicově smýšlející herec - se podobně jako Karel Kopfrkingl stane přívržencem nacistů)

novela - próza spíše kratšího rozsahu; většinou se zaměřuje na jeden zcela jasný, ale i přesto putavý příběh; typická je závěrečná pointa
2. vlna poválečné prózy - pozdější období od konce 2. svět. války; důraz na psychiku jedince; události jsou brány v širších souvislostech = odlišnost od precizněji zaměřených autorů 1. vlny poválečné prózy; např. Arnošt Lustig nebo William Styron
psychologická próza - próza, která je založena na často velice detailním rozboru psychiky postav
hororová próza - próza s hororovými prvky (tajemné postavy a prostředí; občas nadpřirozené prvky)
metonymie - přenos označení na jiný objekt na základě jiné souvislosti než je podobnost objektů („*čist Hemingwaye*“, „*zpíval Kryla*“)
groteska - žánr (filmový, divadelní i literární), ve kterém se často objevuje chování zcela nezvyklé a v rozporu s běžným očekáváním (až extrémně); mezi doprovodné atributy patří většinou (ne vždy) humor
apostrofa - oslovení někoho/něčeho jiného, než publika - nepřítomné či zemřelé osoby, neživé věci, apod.
metafora - přenesení významu na základě větší podobnosti (*zub pily, kapka štěstí*,... - zub nemá s pilou nic společného, ale podobá se tvaru hrotu na pile; kapka = trochu)
epiteton konstans - básnický přívlastek stálý (konstantní); příklada důraz běžné (zjevné) vlastnosti osoby, předmětu nebo jevu (např. „*sedivý vlk*“, „*zelený háj*“, „*širé pole*“)
epiteton ornans - básnický přívlastek zdobný či ozdobný; příklada důraz nezvyklé (neobvyklé) vlastnosti osoby, předmětu nebo jevu (např. „*zemřelá slava*“)

K večeru, když bylo jídlo hotovo, vyběhl pan Kopfrkingl Lakmé, aby si vzala tmavé hedvábné sváteční šaty s bílým krajkovým límečkem, a když si je oblékla, dovedl ji do jídelny, posadil za stůl, přinesl chlebičky, mandle, kávu a čaj, otevřel rádio a pak si sedl ke stolu i on.
„Slyšíš, nebeská,“ usmál se něžně, „to, co teď právě hraji, je sbor a bas z Donizettiho Lucie z Lammermooru. Je to zajímavé. Je to tak dokonalé pohřební hudba, a přece se u nás tak málo hraje. Kdo by si ji u nás dal zahrát v síni, měl by pohřeb vskutku vzácný. Paní Strunné kdysi hráli Nedokončenou, slečnė Čárské Dvořákovu Largo a slečnė Vornáčkové nedávno píseň o Poslední ruzi Friedricha von Flotowa. Vada je v tom, že hudbu si pro sebe zpravídala nevolí nebožtíci, ale že jim ji vyberou pozůstatí! A ti nevyberou podle vkusu mrtvých, ale podle vkusu svého. Ti nevyberou to, co se líbí jejich nebohým, ale to, co se líbí jim.“ Pak řekl: „Tohle je velká árie Lucie z třetího dějství. Zpívá ji nějaká výtečná Italka.“ A zatímco jedl a z rádia zněla árie Lucie, pan Kopfrkingl řekl: „Máme nejčistší život před sebou. Máme, nadoblačná, otevřený svět. Je nám otevřeno nebe,“ ukázal a pohlédl na strop, jako by upozorňoval na hvězdy, nádherný obraz nebo zjevení, „nebe, na kterém za celých těch devatenáct let, co jsme spolu, nepřelétl jeden jediný mráček, nebe, jaké někdy vidám nad mým Chrámem smrti, když se v něm právě nikdo nespaluje. Ale v koupelně, všiml jsem si, máme rozbitý ventilátor, musím to dát zitra spravit. Já jsem tam zatím dal provaz se smyčkou, aby šel ventilátor otevřít ze židle. Ta záclona táhleh v rohu...“ ukázal k oknu, „na kterou upozornil na Štědý den Willi, už od té doby zase drží. Slyšíš ten krásný zpěv,“ ukázal na rádio, z něhož se nesla velká árie Lucie, „jaká je to pravda, že umírá chud, kdo nepoznal krásu hudby, kdepak je Rosana...“
Po večeru pan Kopfrkingl nebeskou políbil a řekl: „Pojd, nevýslovná, dřív než se svlékneme, připravíme koupelnu.“ A vzal židli a šli, dívala se na ně kočka. „Je tu horko,“ řekl pan Kopfrkingl v koupelně a postavil židli pod ventilátor, „asi jsem to přehnal s topením. Otevři ten ventilátor, drahá.“ Když Lakmé vylezla na židli, pan Kopfrkingl ji pohládl lýtko, hodil ji smyčku na krk a s něžným úsměvem jí řekl: „Co abych tě, drahá, oběsil?“ Usmála se na něho dolů, snad mu dobře nerozuměla, on se usmál též, kopl do židle a bylo to. V přední síni vzal kabát, šel na německou kriminálku a do protokolu nadiktoval: „Udělála to zřejmě ze zoufalství. Měla židovskou krev a nesnesla žít po mém boku. Snad tušila, že se s ní dám rozvést, že to se nesrovnává s mou německou cti.“ A sobě v duchu řekl: „Litoval jsem tě, drahá, litoval. Byla jsi skleslá, zamklá, ovšem, jak by ne, ale já jsem tu obětí jak Němec přinést musil. Zachránil jsem tě, drahá, před utrpením, které by tě jinak čekalo. Jak bys byla, nebeská, s tou svou krví v tom novém šťastném, spravedlivém světě trpěla...“